

SINERGI ULAMA DAN UMARA DALAM PEMBENTUKAN JABATAN AGAMA ISLAM SARAWAK 1955-1990

ABDUL RAZAK ABDUL KADIR,
Universiti Teknologi MARA, Malaysia
Email: abdurak1@uitm.edu.my

Abstrak:

Jabatan Agama Islam Sarawak diwujudkan atas dasar cita dan harapan ulama dan umara agar menjadi sebuah institusi Islam yang mampu berperanan dalam pengurusan dan pengembangan ummah di Sarawak. Di satu sudut, ingin melihat pengurusan ummah di Sarawak lebih teratur dan sistematik dan di satu sudut yang lain ingin memperlihatkan usaha dakwah yang berterusan demi memastikan tercapainya *khairu ummah* (umat yang terbaik). Persoalan kajian dalam kertas kerja ialah apakah latar belakang penubuhan Jabatan Agama Islam Sarawak? dan bagaimanakah strategi ulama dan umara dalam menzahirkan penubuhan Jabatan Agama Islam Sarawak? Objektif kertas kerja ini ialah melihat latar belakang sejarah penubuhan Jabatan Agama Islam Sarawak dan yang kedua ialah melihat strategi ulama dan umara dalam menjayakan penubuhan Jabatan Agama Islam Sarawak. Metodologi kajian dalam kertas kerja ini ialah metod kesejarahan yang menggunakan empat tahapan sejarah iaitu heuristik (pengumpulan data), kritik internal dan eksternal, interpretasi data dan historiografi (penulisan sejarah). Dapatan kajian ini ialah penubuhan Jabatan Agama Islam Sarawak tidak terlepas daripada kewujudan Majlis Islam Sarawak dan Adat Istiadat Melayu yang terbina sejak 1 Mei 1955. Strategi ulama dan umara dalam penubuhan Jabatan Agama Islam Sarawak ialah dengan pendekatan berhemah serta berhati-hati dengan senario dan sensitiviti semasa serta mengambil ruang dan peluang ketika kerajaan pusat menzahirkan jabatan agama Islam negeri di seluruh negeri di Malaysia.

Keywords: Islam, Jabatan, Pembentukan, Sarawak, Sinergi, Ulama, Umara

Pengenalan

Jabatan Agama Islam Sarawak, sebuah jabatan yang lahir dari kesedihan, kegembiraan dan harapan orang Melayu Sarawak yang mengharapkan pewujudan institusi Islam di Sarawak pasca kolonial dan penjajah (keluarga Brooke dan British). Jauh sebelum itu, sebelum ianya berdiri sebagai jabatan milik orang Islam, ia melalui sejarah yang panjang. Betapa kesedihan orang Melayu Islam dengan sikap kolonial yang meletakkan posisi yang paling hujung dan sempit kepada hal ehwal Islam di zaman keluarga Brooke. Hal ehwal Islam hanya urusan peribadi orang Melayu dan bukan urusan pemerintah. Pemerintah kolonial meletakkan urusan hal ehwal Islam di bawah kawalan Balai Datu (*Datu's Court*). Urusan hal ehwal Islam dan adat istiadat orang Melayu diberikan sepenuhnya kepada orang Melayu Sarawak.

Balai Datu muncul hanya memenuhi kepentingan orang Melayu. Ia boleh diibaratkan penganti kepada peranan yang sebelum dijalankan oleh pemerintahan kesultanan Tengah yang sempat muncul dalam peta sejarah Darul Hana atau Darul Makmur atau Darul Aman (gelar nama Sarawak yang selalu digunapakai oleh Kesultanan Brunei sekitar tahun 1800-an sebelum ini). Umumnya mengetahui bahawa peranan kesultanan Brunei memelihara sesungguhnya hal ehwal Islam dan istiadat orang Melayu. Ia tertuang dalam Kanun Brunei. Perundangannya Islam asalnya menurut (Ghofur, 2016) dinamakan Kanun Brunei digunapakai hasil ilham Kanun Sulaiman (Kerajaan Khalifah Usmaniyah). Begitu juga dengan pemerintahan kesultanan Tengah di Sarawak. Ketika “hilang”nya kuasa dan pengaruh kesultanan Tengah, Sarawak diambil semula oleh kesultanan Brunei yang pada masa itu di bawah Sultan Jalilul Akbar (1598-1659). Sarawak semasa di bawah pengaruh Brunei tetap sultan yang memegang hal ehwal Islam dan adat istiadat Melayu secara mutlak. Pengaruh Brunei diwakili oleh kuasa para Pangeran yang dilantik untuk mewakili kesultanan Brunei di Sarawak dan daerah sekitarnya.

Sarawak pada posisi pemerintahan para pangeran kesultanan Brunei mempunyai titik kekuatan dan kelemahannya. Titik kekuatan Sarawak dan daerah yang berdekatan sehingga ke Brunei masih dipegang secara mutlak oleh kesultanan Brunei. Berdasarkan pandangan (Mansor & Pawi, 2019) semua daerah yang dipegang tetap berkiprah dengan kekuatan Brunei melalui kutipan cukai yang diwakili oleh para pangeran. Pada titik kelemahannya, ada beberapa daerah termasuk Sarawak mempunyai tekanan oleh penduduk tempatan. Alasan yang paling banyak ialah ketidakpuasan cukai yang tidak munasabah oleh para pangeran. Tidak kurang tekanan pimpinan Melayu dan Dayak dalam hal ini. Kekuasaan Brunei sedikit goyang kerana tekanan lokal yang bertali arus. Ini memaksa wakil pangeran pada awal abad ke-19 mencari kekuatan eksternal untuk melumpuhkan sebarang usaha pemberontakan yang wujud. Apabila wujud pemberontakan muncul kegiatan ekonomi terencat sehingga kutipan cukai semakin berkurang. Pada fasa ini, muncul kuasa barat yang berorientasikan penguasaan wilayah perdagangan dan penaklukan. Pangeran Muda Hashim, Bendahara kesultanan Brunei dihantar ke Sarawak untuk diberikan kuasa menyelesaikan masalah yang berlaku.

Percaturan yang kurang bijak oleh Pangeran Muda Hashim di sudut mata rantai sejarah Sarawak dan pemerintah kesultanan Brunei, maka terjadi kerjasama yang termaterai antara Pangeran Muda Hashim dan James

brooke. Termaterai perjanjian antara dua pihak. Satu pihak mengharapkan pemberontakan dapat dihapuskan. Di satu pihak ingin mendapat bahagian wilayah yang dijanjikan untuk dikuasai. Padahal dalam perjanjian bukan diberi wilayah tetapi diberi kuasa untuk mentadbir wilayah. Atau bahasa yang cukup mudah sebagai gabenor atau wakil kesultanan Brunei di Sarawak (penganti fungsi pangeran di Sarawak. Menurut (Hashim, 1841) bahawa penyerahan tersebut diikat dengan beberapa syarat yang mana kuasa masih di bawah takluk kesultanan Brunei. James Brooke hanyalah wakil kesultanan Brunei di Sarawak yang boleh mentadbir dan menguasai ekonomi Sarawak. Bukannya memiliki tetapi mentadbir. James Brooke tetap sahaja membayar ufti kepada kesultanan Brunei setiap tahun dan wakil Pangeran serta datu-datu yang bertanggungjawab dalam hal ehwal negeri Sarawak. Dalam perjanjian tersebut juga menyatakan bahawa hal ehwal Islam dan istiadat Melayu tidak boleh diganggu gugat dan tetap di bawah kesultanan Brunei. Pengukuhan ini tercatat pada surat perjanjian dari (Saifuddin, 1843) yang mengukuhkan surat perjanjian yang diserahkan oleh Pangeran Muda Hashim sebelum ini. Hakikat sebaliknya berlaku Sarawak dijajah dan James Brooke tidak menghirau surat yang diserahkan oleh Sultan Omar Ali Shaifuddin sebelum ini. Ini termasuk campur tangan James Brooke urusan orang Melayu dan hal ehwal Islam.

Namun demikian, pemerintah tidak memberikan sebarang kebebasan sepenuhnya. Ia masih tertakluk kelulusan keluarga Brooke. Reflek terhadap tindakan berat sebelah maka *Majlis As Syuyuh Al Islam* diwujudkan sebagai wakil wadah orang Melayu Sarawak. Kewujudannya sekitar tahun 1930-an yang berfungsi mengurus hal ehwal Islam di Sarawak. Belum ada bukti sejarah sama ada pemerintah kolonial merestui wadah orang Islam ini.

Usaha dan campurtangan Brooke dalam pengurusan dan pentadbiran Islam di Sarawak sudah jelas pada awal pemerintahannya ketika beliau memperkenalkan *Native Mohammedan Probate and Divorce Court*. Menurut (Noranizah Yusuf, 2007; Yaacob, 2021) tujuannya ialah untuk menguruskan hal-hal perkahwinan, perceraian, dan kematian di kalangan masyarakat Islam Sarawak. Jawatan Datu Hakim diwujudkan bagi mengendalikan undang-undang yang berkaitan dengan isu kekeluargaan Islam iaitu perkahwinan, perceraian, pembahagian atau pewarisan harta, dan sebagainya. Ini jelas menunjukkan James Brooke melupai perjanjian yang termeterai antara beliau dengan Sultan Omar Ali Shaifuddin II.

Urusan hal ehwal Islam meskipun dikendalikan oleh orang Islam sendiri dengan pelantikan Datu Hakim, namun terikat dengan pentadbiran kolonial. Menurut (Bustamam, 1995) Ini berlaku sehingga selepas Perang Dunia II. Selepas kekalahan Jepun dalam Perang Dunia Kedua, tentera British masuk kembali ke Sarawak dengan mengambil alih peranan keluarga Brooke yang selama ini memerintah Sarawak dari tahun 1841 sehingga 1947. Kedatangan British semula ke Sarawak mendapat tentangan oleh orang Melayu. Hasilnya untuk meredakan kemarahan orang Melayu, Majlis Islam Sarawak dan Adat Istiadat Melayu Sarawak diwujudkan, tepatnya pada 1 Mei 1955.

Perbincangan

Latar Belakang Penubuhan Jabatan Agama Islam Sarawak

Mata rantai pengwujudan JAIS tidak terlepas daripada penubuhan Majlis Islam Sarawak di zaman kolonial seperti disebutkan sebelum ini. Merujuk (Hassan, 1983) Penubuhan Majlis Islam Sarawak dan Adat Istiadat Melayu Sarawak (MISAIMS) pada 1 Mei 1955 merupakan harapan masyarakat Islam Sarawak melalui cadangan oleh Abang Musthapa Abang Moasli (Datuk Bandar). Menurut (Hassan, 1975) pihak British bersetuju mewujudkan MISAIMS dengan nama *Majlis Islam In-Cooperation*. Namun demikian, pengwujudan organisasi tersebut bukan bertujuan pengembangan Islam (dakwah) di Sarawak tetapi sekadar hanya untuk mengurus pentadbiran Islam dan istiadat Melayu di Sarawak dengan pelantikan Presiden, Datuk Hakim (*magistrate*), kerani kanan atau dikenali sebagai Setiausaha MISAIMS, seorang kerani dan budak pejabat. Peruntukan tahunan hanya RM50,000.00 setiap tahun 1955 sehingga tahun 1964. Jawatan Datu Hakim menurut (Mutalib & Ismail, 2020) sudah muncul zaman Brooke untuk mengawal hukum hakam Islam dan adat istiadat Melayu Sarawak.

Menurut (Abot, 2000; Hassan, 1983, 1985; Kadir, 2009) Majlis Islam Sarawak di zaman Kemerdekaan tidak menampakkan signifikan atas alasan kekangan kakitangan yang terhad. Namun demikian, menurut (Abdul Kadir, 2005) kebijaksanaan yang dimainkan oleh Presiden kedua iaitu Mohd Mortadza Daud, menggunakan kerjasama pintar atau sinergi dengan badan bukan kerajaan iaitu Angkatan Nahdatul Islam Bersatu (BINA) untuk tujuan pengembangan Islam (dakwah) serta bantuan kewangan dari kerajaan pusat. Bahkan beliau berhenti menjadi Presiden MISAIMS dan bertukar jawatan demi memastikan dakwahnya berjalan lancar. Fasa signifikan ketika umara dan ulama bersatu idea dalam pembangunan ummah. Pasca pilihanraya 1970, menjadi batu asas pembangunan MISAIMS. Ketua Menteri Sarawak yang baru iaitu Abdul Rahman Yakub menjadi Ketua Menteri Sarawak ketiga. Menurut (Editor, 1970a, 1970b) surat khabar Utusan Sarawak terdapat penambahan jawatan seorang Khaib, kerani dan jurutaip serta guru agama. Menurut (Hassan, 1975, 1983) jawatan MISAIMS bertambah sebanyak 22 kakitangan. Manakala peruntukan bertambah sehingga RM200,000.00 setahun. Sehingga tahun 1982 jumlah peruntukan bertambah sehingga mencecah RM1,235,600.00.

Menurut (Sebon, 1978) MISAIMS mempunyai tiga jawatankuasa iaitu Jawatankuasa MISAIMS, Majlis Fatwa dan Jawatankuasa Tabong Zakat dan Fitrah. Jawatankuasa MISAIMS mempunyai seorang Presiden dan tujuh orang ahli (salah seorang bukan Melayu) yang mempunyai bidangkuasa yang bertanggungjawab menjalankan kuasa-kuasa yang diberikan kepada Majlis mengenai dasar-dasar yang dalam Ordinan Majlis Islam (Perbadanan) di antaranya membuat

perjanjian memiliki harta yang bergerak atau tidak bergerak, menjual, memindah, menggadai, membeli, melabur dan sebagainya harta-harta itu apa yang difikirkan munasabah serta sesuai dengan hukum Islam.

Komposisi masyarakat Islam yang minoriti memerlukan langkah cermat supaya tidak merugikan masyarakat Islam itu sendiri. Strategi dan upaya berterusan mesti dilakukan dari dalaman sendiri tanpa mengharap bantuan “pihak luar”. Segala genap dimensi masyarakat harus dibina, dipupuk, dibangun dan mempertahankan agar membentuk masyarakat Islam yang mandiri dan holistik. Menurut (Halmi & Arifin, 2020) ancaman luar tetap ada termasuk dalam bentuk akidah dan moral masyarakat Islam. Pengaruh Barat dalam masyarakat Islam sudah ada semenjak Brooke memerintah Sarawak. Strategi “lima jari digengam menjadi satu tumbukan kerjasama perlu ada. MISAIMS dibantu oleh badan bukan kerajaan lain seperti BINA dan gerakan dakwah lain dalam gerakan dakwah supaya tidak timbul kecurigaan besar dari pihak luar. Kerajaan pusat turut berperanan dalam mendanai jalan dakwah serta pendidikan Islam sehingga budaya Islam subur juga akhir pada era 1980-an. Dakwah sebelum tahun 1970an bukan dakwah secara berstrategi. Dakwah tempo dahulu bernuansa pengaruh guru agama yang mempunyai keramah dan keistimewaan sehingga memberi daya tarik kepada anak muridnya. Dakwah yang disampaikan melalui kelas pengajian di surau dan masjid hanya tujuan menerangkan bab ibadah dan mempertahankan akidah. Cita-cita besar awalnya memang ada sekitar akhir tahun 1969 dalam bidang pendidikan seperti mana yang ingin dizahirkan oleh Mohd Mortadza Daud (Abdul Kadir, 2005) dengan mendirikan sekolah dwipendidikan iaitu menggabungkan aliran sains dan agama. Tujuan hanya satu iaitu pendidikan Islam menjadi pilihan utama para pelajar dengan menggabungkan dua aliran tersebut. Maka asa tersebut terhasil yang hanya bertahan sekitar lapan tahun sahaja. Sekolah Datuk Abdul Rahman (SEDAR) ialah sebuah impian besar MISAIMS. Walaupun tidak bertahan lama, tidak lama selepas itu muncul Madrasah Datuk Abdul Kadir Hassan (sekolah rendah) dan Sekolah Menengah Kebangsaan Agama Tun Ahmad Zaidi Edruce yang lahir tahun 1980-an. Kerajaan pusat turut memainkan peranan juga dengan menzahirkan Sekolah Menengah Kerajaan Agama Sheikh Othman Abdul Wahab, Matang, Kuching sekitar tahun 1978.

Faktor pendorong yang paling besar pemerkasaan MISAIMS menurut (Abdul Kadir, 2007) ialah kerjasama yang tidak terlupakan iaitu Abdul Rahman Yaakub dan Abdul Taib Mahmud. Dua tokoh besar politik ini yang bermain disebalik tabir mampu mewarnai kebangkitan ummah ini. Mereka ini banyak memberi inspirasi dan idea kepada Abdul Kadir Hassan, Anis Abot, Mohammad Mortadza Daud dan lain-lain untuk bangkit bersama membangun ummah. Sinergi ulama dan umara begitu ketara sehingga perjalanan pembentukan ummah amat mulus. Kalau zaman kecil mereka dahulu adalah teman sekolah dan teman sepermainan antara mereka tetapi ketika dewasa, mereka menjadi ulama dan umara yang bergabung sebagai tumbukan padu kerjasama yang kental demi memastikan ummah terbela.

Strategi Ulama dan Umara

Persoalan tentang cetusan atau gagasan pengwujudan Jabatan Agama Islam Sarawak (JAIS) sudah mula dibincangkan pada tahun 1984. Tujuannya untuk pengukuhan hal ehwal Islam di Sarawak yang jauh ketinggalan jika dibandingkan dengan negeri-negeri yang di Semenanjung Malaysia. Alasan yang kukuh kerana masyarakat Islam di Sarawak adalah minoriti dan Islam bukan sebagai agama resmi di Sarawak. Ini jelas tertuang dalam perjanjian sewaktu pembentukan Malaysia yang menetapkan bahawa Islam bukan sebagai agama resmi Sarawak. Seiring dengan keadaan semasa maka ulama dan umara mengerjakan upaya menggunakan peruntukan ordinan melalui eksistensi Majlis Islam Sarawak. Pengembangan Majlis Islam Sarawak sebagai tapak awal untuk menzahirkan Jabatan Agama Islam Sarawak.

Oleh yang demikian, MIS perlu di struktur semula. Tujuan penstrukturan semula Majlis Islam Sarawak (MIS) menurut Minit Mesyuarat Majlis Islam (M. I. Sarawak, 1984) iaitu menjadikan MIS sebagai “Advisory Body” dan JAIS sebagai “Badan Eksekutif”. Ada lima alasan keperluan MIS perlu dinaiktaraf iaitu seperti butiran berikut:

- i. Perubahan Ordinan Majlis Islam-Chapter 105 (17 Disember 1954) telah dipinda dua kali iaitu
 - a. No. 8/1978 (15 Disember 1978) untuk memasukkan bahagian baru iaitu bahagian III: Mahkamah Syariah, dan bahagian IV: Zakat dan Fitrah; dan
 - b. Tahun 1984 yang memasukkan bahagian V: Baitulmal dan bahagian VI: Akaun.Kesan tambahan dua tambahan fasa dan bahagian dalam Ordinan Majlis Islam Sarawak menjadikan beban dan tugas serta tanggungjawab semakin luas dan mencabar serta memerlukan kakitangan yang cukup untuk memenuhi hal tersebut;
- ii. Penubuhan dan pengembangan MIS dalam 3 fasa menjadi semenjak tahun 1954 sehingga 1984 semakin mencabar dan perlu membuat ketetapan yang wajar MIS sebagai badan Penasihat dan sekaligus sebagai badan Eksekutif;
- iii. Eksistensi MIS dalam kerajaan Negeri Sarawak dilihat sebagai badan berkanun atau hanya sementara di bawah Pejabat Ketua Menteri Sarawak;
- iv. Pengwujudan jawatan dalam MIS dilihat sebagai jawatan yang dilantik dan bukan jawatan tetap dalam perkhidmatan awam negeri mahupun di kerajaan pusat; dan
- v. Deskripsi dan spesifikasi tugas yang tidak jelas dalam MIS sebelumnya dan perlu mengemaskini pengstruktur jawatan agar ia padu, berfungsi dan bermatlamat jelas.

Menurut Kertas Minit yang sama (S. M. I. Sarawak, 1984) cadangan pengstruktur semula MIS lebih mewujudkan badan eksekutif untuk penambahan fungsi MIS tersebut dengan cadangan mewujudkan JAIS, Jabatan Mufti dan

Mahkamah Syariah (Jabatan Kehakiman Syariah). Oleh yang demikian, pengstrukturkan tersebut objektif menjadikan MIS sebagai badan sepenuhnya sebagai badan penasihat kepada tiga jabatan tersebut. Khususnya JAIS terhadap pengembangan fungsinya maka diwujudkan beberapa bahagian iaitu Dakwah, Pendidikan dan Latihan, Kebajikan, Baitulmal, Pembangunan dan Pentadbiran serta Kewangan.

Sememangnya, cadangan tersebut amat komprehensif dan holistik demi kelestarian umat Islam di Sarawak yang duduk bersama majoriti bukan Islam. Namun demikian, roh cadangan ini diterima oleh ahli-ahli MIS seperti penambahan jawatan dan pegawai yang mengisi kekosongan. Tetapi berdasarkan Minit Mesyuarat Majlis Islam (M. I. Sarawak, 1984) ahli-ahli MIS tidak bersetuju pembentukan JAIS kerana berdasarkan hal-hal seperti berikut:

- i. Salah sangka misi Kristian;
- ii. Islam bukan sebagai agama resmi di Sarawak; dan
- iii. Takut masa depan MIS/JAIS terjejas sekiranya pertukaran pemerintah.

Langkah pertama pembentukannya ternyata gagal. Ini bukan faktor dalaman sendiri kalau dilihat analisa secara komprehensif. Kegagalan tersebut berawal dari kegusaran dan kekhuatiran ahli-ahli MIS tentang tekanan luaran yang barangkali memberikan kesan yang lebih teruk dari aspek jangka masa panjang. Faktor utama bahawa masyarakat Islam Sarawak adalah minoriti. Tindakan polisi sesungguhnya ideal namun secara praktis akan rugi di satu sudut lain apatah lagi rugi dari sudut jangka masa yang panjang. Bagi kebijakan ini, MIS hanya mengembangkan dalam struktur MIS sahaja tanpa perlu mewujudkan JAIS.

Menurut Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1985a) menekankan dua perkara iaitu meluluskan dua hal berkaitan pengstrukturkan MIS iaitu mengisi semua jawatan yang dicadangkan dan memperkemaskini MIS di Bahagian-Bahagian Negeri Sarawak dari aspek pentadbiran dan pengagihan kakitangan. Menurut minit yang sama pada Butiran 7/1/85 menyatakan bahawa pejabat MIS yang dicadangkan untuk dibuka iaitu Lundu, Simunjan, Samarahan, Saratok, Betong, Mukah, Marudi, Lawas, Matu Daro dan Dalat.

Pada pengstrukturkan MIS 1985 tidak menyatakan secara jelas visi dan misi MIS. Namun ia tertuang dalam Objektif MIS 1985. Menurut Minit mesyuarat yang sama objektif MIS ialah:

- i. Untuk melahirkan sebuah masyarakat yang menjadikan Islam sebagai cara hidup sempurna yang mengikut dan menghayati ajaran-ajaran Islam seperti yang terkandung dalam Al Quran dan As Sunnah yang meliputi aspek-aspek aqidah, syariah, akhlak, ekonomi, sosial, pendidikan dan kebudayaan; dan
- ii. Untuk menegakkan keadilan mengikut hukum-hukum Islam serta mengawal atau mengelak cubaan murtad, bid'ah dhalalah, kemungkaran, maksiat, khurafat dan fikiran-fikiran yang menjejaskan kesucian Islam.

Daripada objektif MIS 1985 lahir 6 pelan tindakan yang dilihat dalam Minit Mesyuarat Majlisi Islam (Sarawak, 1985a) iaitu:

- i. Mengambil langkah-langkah untuk membolehkan umat Islam memahami, mengikut dan menghayati ajaran-ajaran Islam seperti yang terkandung dalam al Quran dan sunah;
- ii. Memaju, mendorong dan menggerakkan pembangunan ekonomi, sosial dan kebudayaan Islam;
- iii. Memperkukuhkan dan mempertahankan keadilan Islam;
- iv. Mengembangkan dan meningkatkan pelajaran, pembelajaran dan pendidikan Islam melalui rumahtangga, persekolahan dan lain-lain kegiatan yang mempunyai unsur-unsur pendidikan Islam;
- v. Mengambil langkah-langkah yang boelh dan perlu untuk mengadakan perundnagn mengikut undang-undang Islam; dan
- vi. Mengambil langkah-langkah yang boleh dan perlu mengikut undangundang Islam serta berusaha untuk membolehkan penyelarasan undang-undang Islam dan pentadbiran Islam di antara negeri-negeri.

Dalam kerangka struktur MIS tahun 1985 seperti yang diambil daripada Minit Mesyurat Majlis Islam (Sarawak, 1985a) bahagian-bahagian yang dirancang untuk diwujudkan di bawah pelaksanaan JAIS sebelum ini masih terus dilaksanakan oleh MIS dengan membuat sedikit perubahan seperti Pendidikan/Pelajaran, Pentadbiran Undang-Undang Syariah, Amar Makruf, Nahyi Munkar, Hal Ehwal Masjid, Pentadbiran dan Kewangan.

Menurut Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1985b) struktur MIS diselaraskan oleh MAMPU berdasarkan Majlis Agama Islam seluruh negara. Ada beberapa perkara yang perlu diambil kira oleh MAMPU supaya dapat disesuaikan dengan keadaan Sarawak termasuk pengambilan kakitangan yang bertaraf pendidikan Sijil Pelajaran Malaysia (SPM atau setaraf seperti MCE) dan bidang pengajian agama (SMU). Pihak MIS mengharapkan pertimbangan supaya calon SMU yang mempunyai sijil SRP/LCE supaya dipilih berdasarkan kemampuan yang cukup dalam bidang agama. Berdasarkan Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1985c) sebuah organisasi MIS yang jelas dan kemas iaitu pengurusan Hal Ehwal Islam di Sarawak mempunyai dua peringkat iaitu Jawatankuasa Majlis Islam Sarawak (lebih kepada pemikir dan pembuat polisi) dan pejabat Majlis Islam Sarawak (lebih kepada pelaksana hal ehwal di Sarawak). Jawatankuasa Majlis Islam Sarawak ialah sebuah badan yang dilantik oleh Yang Dipertua Negeri Sarawak dan badan ini mewakili beliau dalam hal ehwal Islam dan adat istiadat orang Melayu Sarawak.

Pejabat Majlis Islam Sarawak bertindak sebagai urusetia dan jentera penggerak bagi memastikan dasar yang dibentuk oleh Jawatankuasa MIS dilaksanakan. Pejabat MIS melaksanakan dasar tersebut sebagai pelaksanaan tanggungjawab secara langsung kepada Ketua Menteri Sarawak (Ketua Eksekutif Kerajaan Sarawak). Bahagian-bahagian yang diwujudkan sama seperti keputusan dalam Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak Pertama 1985. Pembentukan “wajah baru” MIS ini lebih teratur dalam strukturnya yang akhir nanti memberikan impak yang cukup

besar dalam pelaksanaan terutama di peringkat bahagian-bahagian di Sarawak. Merujuk Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1986) semua Residen Bahagian di Sarawak diterangkan tentang struktur MIS yang baru. Semua Residen mengambil maklum dan menyambut baik struktur yang baru. Bagi memastikan struktur baru MIS ini dapat diterima di peringkat pusat maka perjumpaan pegawai MIS dan MAMPU dilaksanakan pada 25 September 1986. Bagi pihak MIS dibentuk jawatankuasa teknikal yang dipengerusikan oleh Safri Awang Zaidell. Deraf penstrukturan semula MIS sudah siap pada tahun 1987 melalui Jawatankuasa teknikal dan diserahkan ke pihak Perjawatan Negeri Sarawak. Merujuk Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1987a, 1987b) menyatakan bahawa deraf tersebut diteliti secara menyeluruh dan menunggu perakuan dari Kerajaan Sarawak.

Ketetapan pengstruktur semula MIS 1985 sehingga tahun 1988 ini merupakan bayangan bahagian-bahagian yang diwujudkan dalam JAIS pada tahun 1990. Susur galur yang awal diperlakukan untuk pengukuhan MIS tetapi berakhir dengan pengwujudan JAIS. Ini bertujuan untuk penyelarasan hal ehwal Islam di peringkat jabatan agama Islam negeri-negeri lain. Pembentukan JAIS pada dasarnya mengubah imej Majlis Islam Sarawak menjadi sebuah Jabatan yang mempunyai kewibawaan dalam mengurus dan mentadbir Islam di Sarawak. Merujuk Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1988b) Bilangan 3.4 menyatakan usul pertama bagi memenuhi hasrat pembinaan JAIS di bawah struktur Majlis Islam Sarawak ialah idea menaiktaraf Majlis Islam Sarawak menjadi sebuah jabatan kerajaan. Dari aspek pengembangan MIS sebagai sebuah jabatan kerajaan negeri Sarawak, MIS dianugerahkan dan diberikan kelulusan perjawatan yang baru pada tahun 1988 oleh Jabatan Perkhidmatan Awam (JPA), Malaysia. Jawatan-jawatan yang diluluskan ini pada kemudiannya nanti dimansuhkan dan dalam masa yang sama diwujudkan semula pada pembentukan Jabatan Agama Islam Sarawak. Melalui Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1988a), Bilangan 3.4 bahawa JPA meluluskan jawatan-jawatan baru iaitu sebanyak 68 jawatan dari gred tertinggi A10 sehingga yang terendah C11.

Usul dan idea ini dicadangkan ke Kabinet Negeri Sarawak. Sebuah perjumpaan khas dibuat untuk memenuhi asa tersebut yang dihadiri oleh Abang Abdul Rahman Johari bin Abang Openg, mewakili Ketua Menteri Sarawak, Abdul Taib Mahmud, Bujang Mohd. Nor, Mohd. Kemuri Serjan, Anis Abot, Safri Awang Zaidell, Hamid Bugo, Bujang Mohiddin Jol, Raji Rambli dan Abang Mohd. Atei Abang Medaan.

Menurut Minit Laporan Urusetia (M. M. P. M. I. Sarawak, 1989) menyatakan usul dan cadangan ini dikemukakan kepada Kabinet Negeri Sarawak. Menurut Bilangan 3.4 minit yang sama menyatakan bahawa usul tersebut diperingkat pihak Penyiasatan Negeri sebelum dilaksanakan. Hal ini turut disahkan melalui Minit Mesyuarat Majlis Islam (M. I. Sarawak, 1989a) oleh Yang Dipertua MIS dalam mesyuarat MIS pertama tahun 1989 yang menyatakan bahawa pihak Perjawatan Negeri Sarawak tengah memperhalusi permohonan tersebut.

Pembahagian kuasa MIS dan mewujudkan JAIS adalah idea asal daripada Yusuf Noor, Menteri di Jabatan Perdana Menteri yang meminta supaya wujudnya dua badan iaitu Majlis Agama Islam Negeri dan Jabatan Agama Islam Negeri. Idea ini sudah dilaksanakan sebelum tahun 1987. Kebetulan pada masa yang sama, Anis Abot yang memegang Jawatan Presiden (Yang Dipertua) Majlis Islam Sarawak sedang menyusun pengstruktur semula MIS pada tahun 1985. Apabila negeri-negeri lain telah melaksanakan pembahagian dua entiti tersebut, maka MIS pada tahun 1990 baru dapat melaksanakannya. Ruang dan peluang ini tidak disia-siakan oleh Ulama dan Umara bagi hasrat yang tertunda lebih daripada 6 tahun.

Melihat kepada Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1988b) bilangan 1 bahawa inisiatif yang dibuat oleh Ketua Menteri Sarawak dan kematangan intelektual demi kelestarian ummah, Abdul Taib Mahmud mencadangkan agar JAIS diwujudkan yang bertindak sebagai menjalankan segala polisi yang ditetapkan oleh MIS. Pada awalnya MIS merupakan pembuat dasar atau polisi dan pelaksana (dua dalam satu) tetapi kewujudan JAIS mengubah struktur tersebut dengan MIS hanya berfungsi sebagai pembuat dasar. Hal ini dimaklumkan oleh Abdul Taib Mahmud pada 24 November 1988 di rumah kediamannya sewaktu majlis solat berjemaah Maghrib dan Isyak.

JAIS lahir atas usaha penyelarasan bersama dengan negeri-negeri lain di Semenanjung Malaysia yang mewujudkan jabatan yang serupa di negeri masing-masing. Ia merupakan permintaan kerajaan pusat melalui Jabatan Perdana Menteri, Pejabat Perdana Menteri. Berdasarkan Minit Mesyuarat Majlis Islam (M. I. Sarawak, 1989b) bilangan 3/3.4 menyatakan pihak Majlis Islam Sarawak masih menunggu jawapan dari kerajaan Persekutuan (Jabatan Perkhidmatan Awam) untuk mengeluarkan "*Emolument Warrant*". Menurut Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1990) Kabinet Kerajaan Negeri Sarawak meluluskan pengwujudan JAIS sebagai badan "*Executive*" kepada MIS pada 17 November 1988. Secara rasminya JAIS wujud pada 1 Jun 1990 dengan keluarnya "*Personal Emolument Warrant*" bertarikh 17 Ogos 1990. Majlis Islam Sarawak hanya bertanggungjawab sebagai penasihat kepada kerajaan Negeri Sarawak dalam beberapa hal iaitu:

- a. hal Ehwal Islam;
- b. adat Istiadat Melayu Sarawak; dan
- c. mengeluarkan Fatwa berhubung kait dengan Islam dan istiadat Melayu Sarawak.

Mengikut Minit Mesyuarat Majlis Islam (Sarawak, 1990) pada tarikh yang sama Setiausaha Kewangan Sarawak memansuhkan semua Jawatan di bawah MIS melalui waran perjawatan no.31/90 dan melalui kuasa yang sama jawatan-jawatan baru untuk JAIS dan Mahkamah Syariah Sarawak diwujudkan. Pengarah Jabatan Agama Islam Sarawak, Waslie Ramlie melapor diri sebagai pengarah pada tarikh tersebut sekaligus menyaksikan Yang Dipertua Majlis Islam Sarawak menyerahkan kuasa eksekutif (fungsi dan tanggungjawab) kepada Pengarah Jabatan Agama Islam Sarawak.

Merujuk Minit Mesyuarat Majlis Islam yang sama (Sarawak, 1990) lahirnya JAIS masih mengekalkan gagasan yang sama atau lebih tepat menggunakan visi yang sama “Ke Arah Pembentukan *Khairu Ummah*”. Peranan dan fungsi *amr bi al-makruf* dilaksanakan oleh bahagian Dakwah dan dianggap sebagai bahagian teras JAIS. Selain itu, bahagian Pendidikan, Pentadbiran dan Undang-Undang Syariah, Penyelidikan dan Pembangunan membantu fungsi tersebut. Manakala *Nahy an al-Munkar* dijalankan oleh Bahagian Penguatkuasaan dan Pendakwaan.

Kesemua bahagian yang diwujudkan diketuai oleh Ketua Penolong Pengarah dan Penolong Pengarah. Dari segi perjawatan pula, Kepala S.14, Ketua Menteri-Majlis Islam Sarawak dimansuhkan dan digantikan dengan jawatan baru mengikut Skim Perkhidmatan baru, di bawah Kepala S.49-Jabatan Agama Islam Sarawak.

Jawatan yang dimansuhkan dari jawatan Majlis Islam Sarawak dan digantikan atau ditambahkan ke dua Jabatan yang ditubuhkan iaitu Jabatan Agama Islam Sarawak (S.49) dan Mahkamah Syariah (S.50). Butiran pengantian jawatan dan tambahan dari Majlis Islam Sarawak ke Jabatan Agama Islam Sarawak ialah berjumlah 178 jawatan.

Berdasarkan Minit mesyuarat MIS (Sarawak, 1991) pengambilalihan ke semua fungsi Majlis Islam Sarawak oleh JAIS, Majlis Islam Sarawak hanya berperanan dalam pembuatan polisi. Kakitangan sedia ada berpindah secara automatik ke JAIS. Pejabat Majlis Islam Sarawak secara operasionalnya dilaksanakan oleh beberapa orang yang dilantik dalam jawatan sokongan untuk pentadbiran pejabat iaitu Steno Yang Dipertua Majlis Islam, Kerani dan Pelayan Pejabat (Pembantu Am Rendah). Kerajaan Negeri Sarawak meletakkan Majlis Islam Sarawak di bawah Jabatan Ketua Menteri Sarawak.

Kesimpulan

Sesungguhnya kerjasama yang bijak antara ulama dan umara dalam cita-cita mewujudkan Jabatan Agama Islam Sarawak memang dituntut dalam suasana dan keadaan yang tidak mendukung. Ternyata pengwujudan Jabatan Agama Islam Sarawak tidak terlepas daripada mata rantai Majlis Islam Sarawak yang akhirnya bertindak sebagai pembuat dasar dan polisi. Strategi ulama dan umara menggunakan suasana dan ruang yang ada tanpa perlu tergesa-gesa membuah hasil dan terus merebut ruang dan peluang ketika kerajaan pusat menyeragamkan pengurusan dan pentadbiran Islam di seluruh negeri di Malaysia.

Rujukan.

- Abdul Kadir, A. R. (2005). *Datuk Haji Mohd Mortdaza Bin Haji Daud: Ketokohan dan Sumbangannya* (M. K. A. Majid Ed.). Kuching: Jabatan Agama Islam Sarawak.
- Abdul Kadir, A. R. (2007). *Dato Sri Anis bin Abot Pemikiran dan Sumbangannya Dalam Institusi Islam Negeri Sarawak*. Kuching: Majlis Islam Sarawak.
- Abot, A. b. (2000). *Sejarah Majlis Islam Sarawak*. Majlis Islam Sarawak. Majlis Islam Sarawak. Kuching.
- Bustaman, H. s. B. b. M. (1995). *Perkembangan Islam di Sarawak*. (Sarjana Muda Latihan Ilmiah Jabatan Sejarah). Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- Editor. (1970a, 16 April 1970). Jawatan Kosong. *Utusan Sarawak*.
- Editor. (1970b, 20 April 1970). Jawatan Kosong Guru Agama. *Utusan Sarawak*.
- Ghofur, A. (2016). Islam dan Politik di Brunei Darussalam (suatu Tinjauan Sosio-historis). *Toleransi*, 7(1), 53-69.
- Halmi, S. N., & Arifin, K. (2020). The impact of the Development of Missionary School Education in Kuching, 1848-1963. *Perspektif Jurnal Sains Sosial Dan Kemanusiaan*, 12(2), 33-41.
- Hashim, P. M. (1841). *Penyerahan sarawak kepada James Brooke Bersyarat*. Penyerahan sarawak kepada James Brooke Bersyarat, (PS/A/SP/3/93). Pusat Sejarah Brunei.
- Hassan, A. K. (1975). [Sejarah Perkembangan Majlis Islam Sarawak]. No Ruj. 37/MI/1.
- Hassan, A. K. (1983). *Sejarah Penubuhan Majlis Islam Sarawak dan Latar Belakang Penubuhan Mahkamah Syariah*. Sejarah Majlis Islam Sarawak. Kuching.
- Hassan, A. K. (1985). Sejarah Ringkas Perundangan Bagi Umat Islam Negeri Sarawak. *Buku Cenderamata Sempena Perasmian Mahkamah Syariah Negeri Sarawak*.
- Kadir, A. R. b. A. (2009) *Perkembangan Majlis Islam Sarawak/Interviewer: A. Abot*. Tokoh Ulamak, Kuching.
- Mansor, S., & Pawi, A. A. A. (2019). Peradaban Melayu Sarawak dalam Konteks Nusantara. *Jurnal Melayu Sedunia*, 2(1), 278-305.
- Mutalib, N. A., & Ismail, I. L. M. (2020). Persepsi Masyarakat Tentang Peranan Ulama Silam Terhadap Perkembangan Islam di Sarawak: Kajian di Bahagian Bintulu (Community Perceptions Towards the Role of Past Scholars on the Development of Islam in Sarawak: A Study in Bintulu Province). *Journal of Human Capital Development (JHCD)*, 13(2).
- Noranizah Yusuf, W. K. M., Ezad Azraai Jamsari. (2007). *Tokoh Ulama di Sarawak dan Peranannya terhadap Kelangsungan Islam Zaman Pemerintahan Brooke*. Paper presented at the Nadwah Ulama Nusantara, Kuching, Sarawak.
- Saifuddin, S. O. A. (1843). *Surat Perjanjian Antara Sultan Omar Ali kepada James Brooke*. Surat Perjanjian Antara Sultan Omar Ali kepada James Brooke., (PS/A/SP/96). Pusat Sejarah Brunei.

- Sarawak, M. I. (1984). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2, (01/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1985a). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1, (2/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1985b). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2, (3/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1985c). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 3*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 3, (4/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1986). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1, (5/2020). Majlis Islam Sarawak.
- Sarawak, M. I. (1987a). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1, (6/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1987b). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2, (6a/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1988a). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1, (7/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1988b). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2, (8/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1989a). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak. Kuching.
- Sarawak, M. I. (1989b). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 3*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 3, (9/2020). Kuching.
- Sarawak, M. I. (1990). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 2, (10/2020).
- Sarawak, M. I. (1991). *Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak 1, (11/2020). Kuching.
- Sarawak, M. M. P. M. I. (1989). *Laporan Urusetia Dan Perkara Berbangkit*. Minit Mesyuarat Majlis Islam Sarawak. Kuching.
- Sarawak, S. M. I. (1984). *Kertas Kerja Penyusunan Semula Majlis Islam Sarawak*. Minit Meysuarat Majlis Islam Sarawak. Majlis Islam Sarawak, Kuching.
- Sebon, A. P. A. (1978). *Laporan Majlis Islam Sarawak*. Kuching: Majlis Islam Sarawak
- Yaacob, H. F. (2021). Perspektif Orientalisme Tentang Islam di Borneo (Orientalism Perspective About Islam in Borneo). *UMRAN-International Journal of Islamic and Civilizational Studies*, 8(2), 49-66.

eISSN 2948-5045

9 7 7 2 9 4 8 5 0 4 0 0 1